

УДК [930.25:355](477)“1914/1918”

Н. В. ГРИГОРЧУК*

**ДОКУМЕНТИ ЦДАВО УКРАЇНИ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ
ЗБЕРІГАННЯ ВІЙСЬКОВИХ АРХІВІВ КОЛИШНІХ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ТА РУМУНСЬКОГО ФРОНТІВ**

Подано документи з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України доби визвольних змагань про збирання та зберігання документів Великої війни. Розглядається історіографія проблеми та окремі аспекти, що впливали на збереження військових архівів.

Ключові слова: збирання документів; архіви; Військово-історична комісія із збирання й обробки документів Великої війни Південно-Західного й Румунського фронтів; Перша світова війна; військово-історичні документи.

У 2014 році світовим загальною відзначалося сторіччя початку Першої світової війни. Це стало приводом для залучення до численних проектів архівних документів. Така тенденція спостерігалася в багатьох країнах, що брали участь у війні. Зі зростанням інтересу в суспільстві до документів “забутої війни” дуже помітною стала й роль архівів як “скарбниці документальної пам’яті людства”. Продовження досліджень документів періоду війни триває, а отже, й відкриває для архівів нові перспективи, візьмемо хоча б до уваги проведення у вересні 2015 р. конференції національних / державних архівів “Перша світова війна в документах національних архівів” (організатор – Форум слов’янських культур та Архів Республіки Словенія)¹.

У цій публікації порушено проблему збереження військових документів Великої війни, а саме організацію збирання та зберігання ділових паперів військових установ колишньої російської армії, ліквідованих у кінці 1917 – початку 1918 рр. на території України.

---

* *Григорчук Наталія Володимирівна* – завідувач сектору публікації документів відділу використання інформації документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

До теми збереження та охорони військових архівів звернувся ще в листопаді 1919 р. Віце-директор Українського військово-історичного музею М. Ю. Обідний. У статті “Військово-архівна справа на Україні”², опублікованій в “Українській старовині”, він не тільки розкрив окремі аспекти діяльності Військово-історичної комісії зі збирання і розроблення документів Великої війни, а й вказав на важливість цих документів для української історії. Теми архівів Світової війни він побіжно торкнувся і в подальшій публікації “Як охоронялися пам’ятки”³. У радянський період до проблем військових архівів у період Першої світової війни (1914–1918 рр.) зверталася Н. А. Петрова⁴. Так, у статті, опублікованій у “Советских архивах”, вона зауважила, що в радянській історіографії цій проблемі майже не приділялася увага, про що свідчила відсутність монографічних досліджень та спеціальних статей⁵. Серед сучасних українських досліджень слід зазначити публікації К. І. Климової⁶ про питання організації військово-історичних архівів в Україні 1918–1923 рр. та І. Срібняка⁷ про формування табірних архівів, у яких були зібрані документи про перебування військовополонених українців у таборах Німеччини та Австро-Угорщини в 1914–1917 рр. З окремими документами до вищевказаної теми можна ознайомитися в добірці, присвяченій історії архівної справи 1917–1921 рр., опублікованій у першому томі археографічного щорічника “Пам’ятки”⁸ (1998 р.).

Необхідно відзначити й сучасні дослідження, зроблені російськими архівістами на основі документів Російського державного військово-історичного архіву, де зберігається більше мільйона справ російської армії періоду Першої світової війни⁹. Так, відносно недавно вийшла стаття Л. О. Молчанова¹⁰, де автор зосередився на діяльності Військово-історичної комісії зі збору і розроблення документів Великої війни Південно-Західного та Румунського фронтів (1918–1920 рр.), до речі, створеної в Україні в період Гетьманату. Також, слід звернути увагу на публікацію документів про збір військових архівів у 1914–1915 рр., підготовлену Д. О. Юсовим¹¹ у 2014 р.

Відомо, що упродовж усієї Першої світової війни на українській території перебував російський штаб Південно-Західного фронту. 23 листопада 1917 р. Генеральний секретаріат Української Центральної Ради ухвалив об’єднати Південно-Західний і Румунський фронти в один Український фронт¹². З огляду на внутрішньополітичну ситуацію, перед українськими державними діячами виникли питання організації збирання та збереження військових документів колишніх Південно-Західного та Румунського фронтів. 11 січня 1918 р. Бібліотечно-архівний відділ звернувся до Генерального секретарства військових справ про організацію збирання військово-історичних документів та припинення передачі матеріалів до Московського архіву Головного штабу¹³.

Добірка розпочинається наказом Демобілізаційного відділу Генерального штабу Військового міністерства Української Народної Респуб-

бліки. Наказ цей цікавий тим, що містить детальний перелік військових матеріалів і документів, які підлягали здаванню до Відділу зі збору військово-історичних документів при комісії з демобілізації армій Південно-Західного фронту. Комісія перебувала в м. Житомирі за адресою: вул. Київська, 29¹⁴. Здавання матеріалів і документів повинно було закінчитися не пізніше 1-го березня 1918 р. за старим стилем¹⁵. Однак виконання цього наказу пов'язане із труднощами. Рапорти командирів демобілізованих військових частин дають найкращі свідчення того, що не всі частини, управління та установи були розформовані у визначений строк. Їхнє діловодство не завжди було впорядковане. В рапорті командира 400-го піхотного Хортицького полку до начальника 100-ї Чорноморської дивізії читаємо: “Відповідно до припису Вашого від 27 лютого ц/р за № 300 все діловодство, довіреного мені полку, повинно бути завершено і здано до відділу зі збору військово-історичних документів при комісії по демобілізації армії Південно-Західного фронту, не пізніше 1 березня ц/р. Доношу, що таке в даний момент виконано бути не може, оскільки діловодство ще не закінчено, а в такому вигляді справи полку військово-історичний відділ прийняти категорично відмовився, надалі до закінчення їх і приведення в належний порядок”¹⁶.

Період “ліквідаційного хаосу” негативно позначився на збереженості документів. Як писав В. В. Міяковський: “З 1914 р. Україна не живе спокійним життям, і з кожним переворотом (скільки їх тут пережито) припадала ліквідація одних установ, перетворення других. Під час деяких змін влади загинули значні архіви”¹⁷. Відтак, щоб зрозуміти становище, в якому знаходилися військові архіви, необхідно брати до уваги й окремі військові аспекти: демобілізацію армій Південно-Західного та Румунського фронтів, розформування фронтів, збір і охорону військового майна розформованих частин. Загалом, вся ситуація у воєнний та революційний період не сприяла збереженості цих документів. Розкрадання та бездоглядність майна військових частин побічно спричинили їх втрати. Стосовно ситуації у військових рапортах зазначається: “На Руминському фронті коло станції Маенешти [Мерешешті] на великій просторині розкидано багато військового майна під фіктивною охороною 2 вартових, причим майно розкрадається”¹⁸; “<...> Приїжджають різні особи з невизначеними приписами від Снабюзу і без всякої здачі з нашого боку забирають, що їм потрібно. В даний час охороняє караул від чехів, які беруть для своєї бригади, що хочуть. Неодноразово все це доносилося до Снобюзу і в Гупродком, особисто їздив – все триває, як і раніше, все розбирається, розкрадається і гине. <...>”¹⁹. Скрині з канцелярією здавались в склади та перемішувались з іншим військовим майном. Окремі військові чини не залишалися байдужими до проблеми, бачили й відчували небезпеку фізичного знищення документів. Так, голова Ліквідаційної комісії штабу 3-го Кавказького корпусу в рапорті до

Військового міністра Української Держави писав, що збереження цього історичного матеріалу має не тільки науково-історичне, але й державне значення²⁰. У цьому рапорті (документ № 3) містяться відомості про становище, в якому опинилися історичні документи, здані до місцевих складів разом з іншим військовим майном.

Військові архіви розформованих частин колишньої російської армії були залишені в Житомирі, Одесі, Могилеві, Вінниці, Проскуріві (Хмельницькому) та багатьох інших місцях²¹. До добірки не увійшли окремі накази про місця розташування архівних установ, що приймали військові історичні документи, але й вони становлять неабиякий інтерес. Так, 6/7 червня 1918 р. головний губерніяльний комендант Херсонщини видав наказ із оголошенням депеші начальника Генерального штабу, де було запропоновано всі справи колишнього Румунського фронту здавати в Одесу до Польового відділу Військового наукового архіву при Снабрумі (головному начальнику постачання армій Румунського фронту) і в Київ тимчасово не відправляти²². Невдовзі, 13 липня 1918 р., вийшов новий його наказ із оголошенням наказу головного начальника постачання армії Української Держави від 20-го червня 1918 р. про направлення всього оперативного “справоздавання” і справ Румунського фронту до Військово-історичного музею в м. Одесі, а Південно-Західного – до Головного штабу в м. Києві або до тимчасового Військово-історичного архіву в м. Житомирі²³. В період Гетьманату архівний відділ Головного штабу знаходився на Печерську в лівій половині будинку Микільських воріт (колишньому помешканні 5-го понтонного батальйону), про що було видано наказ Військовій офіції Української Держави від 15 липня 1918 р.²⁴. Посаду архіваріуса у відділі тоді займав Харитон Трохимович Хорищенко²⁵.

Для збирання, реєстрації і розроблення військово-історичних документів Великої війни і складання опису військових подій з 17 липня 1918 р. була утворена Військово-історична комісія (згідно з наказом Військової офіції Української Держави від 2 вересня 1918 р.). Її очолив генеральний значковий Микола Миколайович Головін²⁶. Він був учасником Першої світової війни, а до цього, працюючи в 1907–1914 рр. професором Миколаївської академії Генерального штабу, вже сформувався як серйозний, широко відомий військовий учений²⁷. Відповідно до Положення про комісію, її голова користувався правами командира корпусу. Для безпосереднього керівництва, за вказівками голови, діяльністю архівної частини і для завідування всім діловодством Військово-історичної комісії призначався завідувач архівною частиною і діловодством, який користувався правами начальника дивізії. Зміст діяльності відділів архіву полягав у збиранні, “хованні”, розподіленні (сортуванні), реєстрації справ і документів та видачі за ними довідок²⁸.

У статті “Військово-архівна справа на Україні”, описуючи роботу зазначеної вище комісії, М. Ю. Обідний ставить під сумнів її роботу

щодо охорони українських документів, зокрема, він писав: “В комісії були призначені люде московської орієнтації, одначе треба зазначити, що московські генерали енергійно взялися до цієї праці, маючи на цілі піднесення до найбільшої висоти боєвої участі російської армії в світовій війні. Не вважаючи на те, що в складі російської армії було багато українських частин, навіть цілі корпуси, а в останній час південно-західний і румунський фронти були оголошені одним українським фронтом і описанню війни для справедливої оцінки участі у війні українського війська вельми бажаною була участь в співробітництві і відомих українських істориків, – останніх не запрохано. Не має сумніву і в тім, на скільки добре охороняли (а не нищили!) українські документи комісії, зложені з людей, які вороже ставилися до української справи”²⁹.

У документах № 8, 11 та 12 подано відомості з журналів засідань Малої Ради Міністрів Української Держави з питання утворення та подальшої діяльності Наукової комісії для збирання та систематизації матеріалів військового змісту, що торкалися війни 1914–1917 рр. Зокрема, на засіданні 6 грудня 1918 р., погодившись із представником відомства, Мала Рада постановила, що ця комісія може існувати незалежно від архівних відділів Генерального та Головного штабів³⁰.

Основне місце в добірці займають документи військових міністерств Української Народної Республіки та Української Держави за 1918 р. На завершення представлено документи за 1919 і 1921 рр. (№ 13, 14), що дають змогу зрозуміти важливість збереження документів Великої війни для всіх урядів та режимів.

Всі документи розміщено в хронологічній послідовності й публікуються мовою оригіналу зі збереженням стилістичних особливостей тексту. Наявні орфографічні помилки та описки виправлено без застережень. Вживання великої літери приведено відповідно до правил сучасної орфографії. Відтворені частки скорочених слів та пропуски подано у квадратних дужках.

---

¹ Анонси [Електронний ресурс] // Архіви України: офіц. веб-портал Держ. архівної служби України. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua>. (дата звернення: 15. 03. 2015).

² *Обідний М.* Військово-архівна справа на Україні // Українська старовина. – Кам’янець, 1 листопада 1919. – Ч. 1. – С. 3.

³ *Обідний М.* Як охоронялися пам’ятки. – 10 с.

⁴ *Петрова Н. А.* Военные архивы в период Первой мировой войны (1914–1918 гг.) // Советские архивы. – М., 1989. – № 3. – С. 55–60; *Петрова Н. А.* Архивное дело в России в годы Первой мировой войны (1914–1918 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Н. А. Петрова; Рос. гос. гуманитар. ун-т. – М., 1991. – 26 с.

⁵ *Петрова Н. А.* Военные архивы в период Первой мировой войны (1914–1918 гг.) // Советские архивы. – М., 1989. – № 3. – С. 55.

⁶ *Климова К. І.* “Кожна військова акція фахово зафіксована” (До питання про організацію воєнно-історичних архівів в Україні 1918–1923 рр.) // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): Зб. наук. праць / Редкол. В. С. Лозицький (відп. ред.) та інш. – К., 1998. – С. 46–52.

⁷ *Срібняк І.* Табірні архіви українського вояцтва (1914–1924 рр.) // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. наук. зб. – Вип. II: Архівознавчі читання. – К., 2000. – С. 63–72.

⁸ “Пам’ятки” [археогр. щорічник], Т. 1: Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України; УДНДІАСД. – К., 1998. – 228 с.

⁹ *Юсов Д. А.* “... Озаботиться организацией сбора и вывоза... документов...”. Документы РГВИА о сохранении памяти о Первой мировой войне // Отечественные архивы. – 2014. – № 2. – С. 84.

¹⁰ *Молчанов Л. А.* Военно-историческая комиссия по сбору и обработке документов Великой войны Юго-Западного и Румынского фронтов. 1918–1920 гг. // Вестник архивиста. – 2009. – № 1. – С. 126–134.

¹¹ *Юсов Д. А.* “... Озаботиться организацией сбора и вывоза... документов...”. Документы РГВИА о сохранении памяти о Первой мировой войне // Отечественные архивы. – 2014. – № 2. – С. 84–102.

¹² Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ ст. / Редрада: *В. М. Литвин* (голова) та ін. Редкол.: *В. А. Смолій, Ю. А. Левенець* (співголови) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – С. 283.

¹³ Звернення Бібліотечно-архівного відділу до Генерального Секретарства військових справ про організацію збирання воєнно-історичних документів // Пам’ятки. – 1998. – Т. 1. – С. 44–45.

¹⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 962, оп. 1, спр. 2, арк. 35.

¹⁵ Там само, арк. 36.

¹⁶ Там само, арк. 38.

¹⁷ *Міяковський В.* Доля архівної справи // Слово. – 1 листопада 1919. – № 29. – С. 2.

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 2197, оп. 1, спр. 205, арк. 5.

¹⁹ Там само, ф. 962, оп. 1, спр. 2, арк. 31–31 зв.

²⁰ Там само, ф. 1074, оп. 2, спр. 5, арк. 6–6 зв.

²¹ *Обідний М.* Військово-архівна справа на Україні // Українська старовина. – Кам’янець, 1 листопада 1919. – Ч. 1. – С. 3.

²² ЦДАВО України, ф. 2233, оп. 1, спр. 2, арк. 53–53 зв.

²³ Там само, арк. 130–130 зв.

²⁴ Там само, ф. 1074, оп. 2, спр. 5, арк. 65.

²⁵ Там само, ф. 1216, оп. 1, спр. 274, арк. 48 зв.

²⁶ Там само, ф. 1074, оп. 2, спр. 10, арк. 5.

²⁷ *Головин Н. Н.* Военные усилия России в Мировой войне / Н. Н. Головин; заключ. ст. И. В. Образцова, Жуковский. – М.: Кучково поле, 2001. – С. 5.

²⁸ ЦДАВО України, ф. 1074, оп. 2, спр. 10, арк. 6–6 зв.

²⁹ *Обідний М.* Військово-архівна справа на Україні // Українська старовина. – Кам’янець, 1 листопада 1919. – Ч. 1. – С. 3.

³⁰ ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 12, арк. 124, 125 зв.

№ 1

**Наказ голови Демобілізаційного відділу Генерального штабу
при Військовому міністерстві Української Народної Республіки
про здавання військових історичних документів, що стосувалися війни
1914–1918 рр. у канцелярію з демобілізації фронту**

14 березня 1918 р.*

Приказ

начальника Демобилизационного отдела** Генерального штаба
при Военном министерстве Украинской Народной Республики
14 марта 1918 года

№ 6

С целью сбора и сохранения всех исторических материалов, относящихся к войне 1914–1918 годов, устанавливается нижеследующее:

1) Все исторические документы частей, учреждений, управлений, штабов, заведений частных организаций, работавших при войск[ах] и в тылу и войсковых выборных организаций – сдавать в канцелярию по демобилизации фронта по месту ее нахождения (в настоящее время в Житомир).

2) Сдача всех материалов и документов должна быть закончена не позже 1 марта (старого стиля) 1918 г.

3) Обязательной сдаче подлежат:

а) журналы военных действий (подлинные)

б) оперативные приказы (подлинные)

в) дела о военных действиях оперативного, отчетного и разведывательного характера с донесениями, приказаниями, извещениями, реляциями и проч., а также дела с перепискою по снабжению войсковых частей оружием, огнестрельными припасами, инженерным имуществом, снаряжением и другими видами довольствия, касающимися боевой готовности частей.

г) отчеты о санитарном состоянии войск.

д) суточные и другие картографические работы оперативного и разведывательного характера.

е) дневники, письма и записки пленных, а также приказы, приказания (в подлинниках) уставы, карты, и проч. документы, взятые у неприятеля.

ж) полевые книжки.

з) переписка военно-цензурных и военно-политических органов.

---

* Виявлено три копії документа. Подається найповніша за змістом, датована за новим стилем і опублікована в наказі про демобілізацію частин військ, управлінь і установ, розміщених на території Бердичівського повіту (від 24-го березня 1918 р.). Друга копія не завірена, за змістом вона ідентична опублікованій, проте датується лютим 1918 р. (ЦДАВО України, ф. 962, оп. 1, спр. 2, арк. 36–36 зв.) Текст третьої копії написано українською мовою, але під час порівняння з іншими примірниками документа виявилось, що в ній пропущено багато слів (ЦДАВО України, ф. 1076, оп. 1, спр. 19, арк. 259–259 зв.).

** Демобілізаційний відділ сформовано в складі Генерального штабу Українського Військового міністерства для продовження праці з демобілізації армій Південно-Західного і Румунського фронтів, а також штатів, управлінь, установ і частин тилу.

и) протоколы заседаний выборных организаций, комплекты издававшихся этими организациями газет, журналов, воззваний и брошюр равно и всю переписку этих организаций.

к) прокламации и воззвания наши и неприятельские.

л) фотографические снимки и негативы позиций наших и противника равно все другие, характеризующие боевую и бывшую жизнь войск (отдельные здания и храмы, разрушенные во время боев, грунты, могилы убитых воинов, как братские так и одиночные и проч.).

м) дела комиссариатов: фронтовых, армейских, корпусных и других со всей перепиской.

н) все дела хозяйственного характера не подлежащие представлению в контроль.

о) все другие, не перечисленные материалы, которые могут осветить какую-либо сторону героической борьбы народов.

4. Ответственность за своевременный сбор и сдачу всех указанных материалов возлагается на начальников всех степеней и расформированных частей, штабов, управлений, учреждений, организаций и на председателей ликвидационных комиссий.

5. Все отдельные лица, имеющие на руках исторические материалы, обязаны заботиться сдачею таковых непосредственно.

6. Лица, не сдавшие документов, подлежат ответственности, как за присвоение казенного имущества.

7. Губернские, уездные и волостные земские управы, городские и сельские общественные самоуправления прочие гражданские учреждения и все лица, коим станет известным местонахождение каких-либо военно-исторических материалов, обязаны принять меры к сохранению их и сдаче как указано выше.

8. Все документы и прочие материалы должны быть подобраны и сброшюрованы в дела с соответствующими надписями.

9. Все сдаваемые дела и материалы должны быть в прочных ящиках с соответствующей надписью, например: "исторические документы 15-го Шлиссельбургского полка за период с 1-го ноября 1917 года по 20-е февраля 1918 года" или "хозяйственные дела 15-го Шлиссельбургского полка за период и т. д."

10. Хозяйственные дела обязательно сдавать в отдельных ящиках.

11. Сдачу исторических документов и прочих материалов производить при описях в 3 экземплярах, один из которых будет возвращен сдатчику.

Обращаюсь ко всем с горячим призывом сберечь и своевременно сдать все военно-исторические материалы, дабы сохранить для потомков ценные документы, которые дадут возможность по надлежащей обработке, сделать выводы на будущее и предостеречь последующие поколения от повторения ошибок, равно запечатлеть подвиги доблестных воинов.

Прошу настоящий приказ перепечатать и распространить в подчиненных вам комиссиях.

Начальник Демобилизационного
отдела Кудря

№ 2**З наказу Військовій офіції Української Народної Республіки
про здавання всіх справ розформованих військових частин
Південно-Західного та Румунського фронтів до архіву Головного штабу***5 квітня 1918 р.*

Наказ
Військовій офіції Української Народної Республіки
Ч. 24
5-го квітня 1918 року
(по Головному штабу)

[...]¹**§ 3**

Наказую всім військовим частинам, штабам і різним інституціям Південно-Західного та Румунського фронтів, розформованим і закінчуючим розформування, всі діла і книги здавати до архіву Головного штабу (Київ, Банкова, 2). Ріжні грошові відомости, квитки, рахунки і інші папери теж надсилати до архіву Головного штабу.

Підписав:
Військовий міністр Жуковський²
З оригіналом згідно:
Начальник канцелярії Військового міністерства,
отаман Ковалевський

ЦДАВО України, ф. 1074, оп. 2, спр. 29, арк. 7–7 зв. Титограф. прим.

¹ Не публікуються § 1 про призначення помічника Губерніального коменданта Полтавщини та § 2 про призначення повітових комендантів і їх помічників.

² Жуковський Олександр Тимофійович (1884–1925(?)) – військовий і політичний діяч, полковник російської армії. На II Всеукраїнському військовому з'їзді обраний членом Українського Генерального військового комітету. З 8 листопада 1917 р. – товариш генерального секретаря військових справ, з 29 січня 1918 р. – виконував обов'язки військового міністра УНР, з 9 березня 1918 р. – морського міністра, 22 березня 1918 р. – затверджений військовим міністром.

№ 3**Рапорт голови Ліквідаційної комісії штабу 3-го Кавказького корпусу
Військовому міністру Української Держави щодо зберігання історичних
документів, розформованих в Україні частин колишньої російської армії**

*21 червня 1918 р.
м. Кам'янець-Подільський*

Военному министру Украинской Державы
№ 580

Рапорт

Расформированные на Украине части бывшей русской армии сдавали в местные склады не только свое имущество, но и исторические документы и дела.

Перевезти этот ценный исторический материал в Киев в Историческую комиссию, как это было указано Военным министерством, большинству частей не удалось, ввиду отсутствия наличных денег.

Очень много исторических документов сложено в интендантском складе в г. Каменец. Сюда же сданы, только что закончившей свою работу, Ликвидационной комиссией штаба 3-го Кавказского корпуса и все дела штаба этого корпуса.

Эти исторические документы явятся единственным материалом для будущей истории этой мировой войны, а также для извлечения опыта из этой кампании. Предположение, что все ценное сдано раньше в Москву в Историческую комиссию, не совсем верно, так как многие части, не смотря на приказы сдавать, оставляли много подлинных дел у себя. Кроме того, много дел инспекторского характера, как то приказы по части, именные списки и пр., не сдававшиеся раньше, явятся единственными документами, по которым можно будет восстановить права отдельных лиц на награждение георгиевскими крестами, установить время смерти и пр. А потому сохранение этого исторического материала имеет не только научно-историческое, но и государственное значение.

Между тем, если не принять немедленно решительных мер к сбору этого разбросанного по всей стране материала, то можно опасаться, что многое погибнет безвозвратно. Так как в большинстве складов, не имеющих назначения хранить исторические документы, нет особых помещений для них. А кроме того, на местах не придают им ценного значения, что видно, например из того, что на некоторых складах отдано распоряжение, ввиду нужды законоположения и бумаг – вскрывать ящики и отбирать то и другое.

При таком положении, принимая во внимание недостаток надежной охраны в большинстве складов и истощения бумаги на рынке вообще, можно опасаться чтобы документы не попали на оборотную бумагу.

Придавая сохранению этого исторического материала особое значение, я обращаюсь к Вам с ходатайством оказать содействие этому. Для чего наиболее желательным было немедленно перевезти весь этот материал в Киев в Историческую комиссию. А до этого обратить особое внимание на сохранение его в складах, запретив вскрывать ящики с историческим материалом.

Генерал-майор *Шуберский*
Делопроизводитель комиссии поручик [підпис]

Резолюція: “Негайно наказ В[ійськовій] офіції про особливу охорону розпорядженням отаманів корпусів усіх архівів, залишившихся на території України. Категорично забороняється порушати ці архіви кому би то не було, без розрешення та вказівок відповідн[их] органів, призначених для цієї справи. Таким органом буде особлива, науково-історична комісія, котра утворюється в найближчій часі. Категорично забороняється користуватись для якої би то не було мети содержанием архівів. Ген[еральний] хор[унжий] *Лігнау*. 30/VI”.

ЦДАВО України, ф. 1074, оп. 2, спр. 5, арк. 6–6 зв. Оригінал. Машинопис.

№ 4**Наказ Військовій офіції Української Держави про охорону архівів
різних військових частин***3 липня 1918 р.*

Наказ
Військовій офіції Української Держави
Ч. 292
3-го липня 1918 року
(По Головному штабу)

На території України лишилось багато архівів з ділами та історичними документами різних військових частин.

Наказую негайно розпорядженням отаманів корпусів зорганізувати особливу охорону цих архівів, які мають велике історичне значіння.

Категорично забороняється користуватись, з якою б то не було метою й кому б то не було, цими архівами, без дозволу та вказівок відповідних органів, яким буде особлива науково-історична комісія, котра буде утворена в найближчому часі.

Підписав:
За Військового міністра,
Товариш-генеральний хорунжий Лігнау

З оригіналом згідно: Начальник канцелярії
Військового міністерства полковник Ковалевський

ЦДАВО України, ф. 1074, оп. 2, спр. 31, арк. 159. Типограф. прим.

№ 5**Наказ Військовій офіції Української Держави про взяття під охорону
архівів військових частин, штабів та різних установ***8 липня 1918 р.*

Наказ
Військовій офіції Української Держави
Ч. 308
8 липня 1918 р.
(По Головному штабу)

Позаяк керування архівними справами Військового міністерства ще не налагоджено й не об'єднано, пропоную всім ліквідаційним комісіям, губерніяльним, повітовим і місцевим комендантам надіслати до Архіву Головного штабу й Наукового відділу Генерального штабу:

1) Реєстра вже ними одержаних архівів військових частин, штабів і різних інституцій.

2) Позаяк де-які ліквідаційні військові комісії здали раніше свої діла на місцях повітовим демобілізаційним комісіям, а інколи, навіть до місцевих, волосних і сільських народних управ, поштових контор і т. інше, отаманам корпусів

з'яснити їх, взяти тимчасово під свою охорону й надіслати теж відомости до згаданих з початку вищих архівних інституцій;

3) Вкупі з архівами здається різне канцелярське майно: пишущі машинки і др., а часто і фахове: компаси, біноклі і т. інше. Пропоную отаманам корпусів обов'язково реєструвати й охороняти його до відповідного розпорядження.

Про це теж подавати відомости разом з архівними реєстрами.

Справка: Наказ Військовій офіції від 5 квітня 1918 року під ч. 24 § 3.

Військовий міністр
Генеральний бунчужний Рогоза

З оригіналом згідно:
Начальник канцелярії Військового міністерства
Полковник *Ковалевський*

ЦДАВО України, ф. 1074, оп. 2, спр. 5, арк. 26. Завірена копія. Машинопис.

№ 6

Наказ по Військовій офіції Української Держави про утворення Військово-історичної комісії зі збору і розробленню документів Великої війни по Південно-Західному та Румунському фронтах

2 вересня 1918 р.

Копія

Наказ
Військовій офіції Української Держави
Ч. 472
2 вересня 1918 року
(По Генеральному штабу)

З метою скорійшого збіра, реєстрації і розроблення військово-історичних документів Великої Війни і складання опису військових подій утворюється з 17 липня:

Військово-історична комісія по збіру і розробленню документів Великої війни по Південно-Західному та Румунському фронтах.

Головою цієї комісії призначається Генерального штабу Генеральний значковий Головин¹, а членами составителями: Генерального штабу – Генеральний значковий Санников і військові старшини Ракітін і Махров.

В своїй праці Військово-історична комісія керується окремим положенням, котре цьому додається.

Військовий міністр Рогоза

З оригіналом згідно:
Начальник канцелярії Військового
міністерства, Генеральний хорунжий *Ковалевський*

ЦДАВО України, ф. 1074, оп. 2, спр. 10, арк. 5. Копія. Машинопис.

¹ Головин Микола Миколайович (1875–1944) – військовий діяч, генерал-лейтенант російської армії. 1917 р. – начальник штабу Румунського фронту. У січні 1918 р. перейшов до Армії УНР. Працював у Генеральному штабі УНР і Української Держави. 1919 р. – начальник штабу армії О. Колчака. З 1920 р. емігрував у Францію.

№ 7

**Положення про Військово-історичну комісію зі збору
й обробки документів Великої Війни по Південно-Західному
та Румунському фронтах***2 вересня 1918 р.*

Додаток до наказу В[ійськової] оф[іції] ч. 472*

Положення

про Військово-історичну комісію по збиранню й обробці документів
Великої Війни по Південно-Західному й Румунському фронтах

I. Задля скоршого збору, реєстрації й розробки військово-історичних документів Великої війни й складання опису військових подій уряджується “Військово-історична комісія по збиранню й обробці документів Великої війни по Південно-Західному й Румунському фронтах”.

II. На чолі Комісії стоїть Голова комісії, на котрого покладається загальне керівництво, щодо збору документів, такі розробки цих документів, і складання самого опису Великої війни.

Голова Комісії користується правами командира корпусу й підлягає безпосередньо Начальникові Генерального штабу (додаток-схема ч. 5).

III. У склад Комісії входять члени-складачі, на котрих покладається складання військово-історичних описів і різних військово-наукових дослідів по вказівці Голови Військово-історичної комісії, а також виконання різних доручень Голови по збиранню й обробці самих документів.

IV. Для безпосереднього керування, по вказівках Голови, діяльністю архівної частини й для завідування всім діловодством Військово-історичної комісії (по частині архівній, інспекторській, муштровій і господарській) призначається:

“Завідуючий архівною частиною й діловодством Військово-історичної комісії, котрий безпосередньо підлягає Голові Військово-історичної комісії й користується правами начальника дивізії:

V. У безпосередньому віданню завідуючого архівною частиною й діловодством знаходяться: I і II відділи архіву й канцелярії керманіча (правителя) діл.

VI. Кожний одділ архіву складається з трьох підодділів: секретарського, 1 і 2 підодділу, а канцелярія керманіча діл – із двох підодділів: канцелярського й картографічного.

VII. Для безпосереднього завідування відділами архіву призначаються начальники відділів архіву, які користуються правами начальників окремих частин.

На чолі кожного підодділу стоять секретар і начальники підодділів, з помішниками й писарями, згідно з штатом.

VIII. Робота відділів архіву складається:

- а) із збирання,
- б) ховання,

---

* Написано синіми чорнилами. Далі машинописний текст.

- в) розподілення (сортировки),
- г) реєстрації діл і документів та
- д) видачі по них справок.

Загальне положення

1. Одділи архіву по всіх справах, що стосуються збирання, ховання, розподілення (сортировки), реєстрації діл і документів та видачі по них справок, керуються вказівками Голови Військово-історичної комісії.

Збирання документів

2. Одділи архіву вживають всіх заходів задля того, щоб усі діла й документи всіх розформованих штабів, управлінь, інституцій, закладів і військових частин, бувших на Південно-Західному й Румунському фронтах, так і взагалі на території Української Держави, були їм здані.

Ховання документів

3. Помешкання для архівів повинні бути сухі, опалюємі, ясні, в камінних будинках, по змозі на першому поверсі, з електричним освітленням, безпечні в пожарному відношенні та ізольовані від спільного розміщення приватних осіб.

4. У прийомі діл до архіву (в скриньках, тюках, папірницях і т. п.) видається тому, що здав, квиток з прикладанням печатки; корінець (корешок) квитка переходується в архіві.

5. Усі одержані документи заносяться в особливу книжку, де зазначається чергове число одержанного, назва частини, кількість скриньок або тюків, коли саме й відки такі одержані.

6. Діла до розбору їх переходується в тому пакуванні, в якому були здані, й тільки, як зіпсується пакування, робиться виймання їх.

7. Скриньки й тюки, що здаються, складаються в ряди заввишки від 3-х до 4-х скриньок з вільним проходом між ними при конечній умові, щоб документи одної частини лежали вкупі.

8. На складених таким робом скриньках, по змозі, повинні бути ярлики з назвою частини, з зазначенням часу одержання й чергового числа.

Розподілення (сортировка) й реєстрація документів

9. Розподілення й реєстрація документів провадиться по вказівках Голови Військово-історичної комісії.

Після розподілення й реєстрації діла й документи кладуться на полиці* або тимчасово в скриньки по відповідних пододділах архіву.

На кожному стелажі або скриньці прикладається опис діл, що знаходяться в них.

ВИДАЧА ДІЛ І СПРАВОК

10. Задля збереження військово-історичних і наукових документів, користування зібраними в архівах ділами й видача їх з якою-б то не було метою й кому-б то не було з архівів, без особливого на кожний раз дозволу Голови Військово-історичної комісії, ні в якому разі, не дозволяється.

* Слово "полиці" вписано простим олівцем над закресленим "стелажі".

11. Архіви можуть видавати самостійно ріжним державним і громадським інституціям діла тільки не історично-наукового змісту.

УВАГА: коли виникає сумнів щодо права самостійної видачі тій або іншій інституції прохаємого діла, питання це розв'язується Головою Військово-історичної комісії.

12. Окремим особам справки й документи видаються тільки особистого характеру: службові списи, метрики, свідоцтва про освіту, хворість, ранення, атестати на грошове контектування (довольство), витяги з наказів про призначення на посади, представлення до чинів і нагород, духовні завіщання, особисті книжки ощадних кас, іменові ознаки відзначення, ордена й т. п.

УВАГА: З важливих оригіналів документів, як службові списи, метрики, духовні, здійснюються копії особистими засобами прохача, причому копії, по посвідченню їх, залишаються в архіві.

13. Видача документів на руки власникам провадиться лише по пильній перевірці документів, які можуть посвідчити особу прохача й право на їх одержання.

Коли виникає сумнів щодо дійсности поданих документів, выдача справок не дозволяється доти, доки не будуть подані вичерпуючі докази на право одержання.

Надсилання документів особистого характеру по пошті провадиться таким чином, щоб власник одержав їх через яку-небудь інституцію по місці його пробування.

Задоволення всіляких прохань по видачі справок і особистих документів провадиться архівами в порядку поступлення прохання і при можливости виконати останні і з тим, щоб выдача справок не порушила біжучої роботи архіва.

IX. На Завідуючого архівною частиною й діловодством, а також на чинів архівної частини й Завідуючого картографічною частиною, окрім вищезазначених обов'язків, можуть бути Головою Військово-історичної комісії покладені обов'язки по складанню додатків до опису Великої війни й по виданню друкованих матеріалів.

X. На Керманича діл покладається безпосереднє завідування канцелярією, журнальною частиною Комісії, а також провадження всього листування по частині інспекторській, муштровій, господарській і по особистому складу.

Він користується правами Начальника окремої частини. У віданні його знаходяться помішник з писарями, котрий, крім покладених на нього Керманичем діл обов'язків, виконує також обов'язки скарбника, і завідуючий картографічною частиною з рисовником (чертежником), згідно штату.

XI. Заміщення посад, зазначених у штатах Військово-історичної комісії, може провадитись чинами, що лічаються в відставці, (переважно по раненим, нездатним до муштрової служби й тим, що не висулужившим пенсії), причому, в цьому разі, зазначеним відставним чинам доплачується лише ріжниця між штатним утриманням і одержуємою пенсією.

XII. Під час командировок по справах служби чинам Військово-історичної комісії видаються з розпорядження Голови прогонні гроші по положенню й добові гроші, згідно з наказом Військовій офіції 1918 року під ч. 310.

XIII. Усі чини Військово-історичної комісії, окрім утримання, що одержується по штату, користуються інтендантською пайкою на загальній підставі.

XIV. Помешкання, потрібні для архівів, канцелярії й занять Військово-історичної комісії, призначаються по відведенню (отводу), згідно з існуючими законоположеннями, або можуть бути наняті, для чого в розпорядження Голови Військово-історичної комісії відпускається аванс.

XV. Видатки по оборудованню архівних помешкань стелажми й потрібним інвентарем провадяться з авансу, що знаходиться в розпорядженню Голови Військово-історичної комісії.

XVI. Перевозочні засоби й робітники для приставки діл та документів із залізниць у відділі архіва даються з розпорядження Начальників залог.

Коли немає можливости одержати перевозочні засоби й робітників нагурою, останні наймаються, а видаток на це провадиться з авансу, що знаходиться в розпорядженню Голови Військово-історичної комісії.

XVII. Перевіз діл і документів по залізницях у межах України провадиться по перевозочних документах і по нарядах завідуючих пересуненням військ.

XVIII. Розмір авансу на потреби, вказані в §§ XIV, XV і XVI, визначається Головою Військово-історичної комісії й подається їм Начальникові Генерального штабу для випрохання асигнування відповідних кредитів.

XIX. Ладом, указаним в § XVIII Голова Військово-історичної комісії випрохує також і асигнування коштів, які потрібні будуть на друкування й видання матеріалів та праць Військово-історичної комісії.

Тим-же ладом, випрохується асигнування коштів на придбання закордонних книжок і інших друкованих видань, потрібних для використання при працях Військово-історичної комісії.

Голова Військово-історичної комісії,
Генеральний значковий Головин

З оригіналом згідно:
Начальник Наказної частини
Полковник *Чикалін*

ЦДАВО України, ф. 1074, оп. 2, спр. 10, арк. 6–8. Завірена копія. Машинопис.

№ 8

З журналу засідання Малої Ради Міністрів Української Держави про утворення наукової комісії по опису війни 1914–1917 рр.

9 вересня 1918 р.

Журнал
Малої Ради Міністрів
№ 58

Головував: Н. О. Гаврилов¹.

Присутні: Г. Г. Бурлаков, А. Д. Гирський, П. І. Зайцев, Я. М. Затворницький, О. М. Карпинський, Ю. А. Корнієнко, проф. Коссинський², Г. М. Курило, І. Н. Лодиженський, В. К. Пуницький, В. Ф. Рафальський, В. Ф. Свирський, І. Г. Черниш, Б. Х. Шлегель, Е. И. Яковенко, закликані до засідання: И. В. Дукельський, О. Ф. Кригер, Левин, Подгурський.

Засідання 9-го вересня 1918 р.

По військовому міністерству:

Слухала:

1. Про утворення наукової комісії по опису війни 1914–1917 р.

Постановила:

1. а) Ухвалити утворення особливої комісії для збору та систематизації матеріалів військового змісту, що торкаються війни 1914–1917 рр., але зменшити оклад утримання Голови комісії до 12 000 карб, і членів її до 9 000 карб. і відповідно цьому зменшити щорічний обрахунок на утримання та канцелярійні видатки комісії до 52 800 карб.

б) Штати комісії вважати дійсними з 1 червня 1918 р. Строк чинності комісії обмежити 31 грудня 1920 р.

в) асигнувати в розпорядження відомства в рахунок сміти 1918 р. – 30 800 карбов.

г) визнати бажаним, щоб після скінчення работ комісії відповідні архіви були відкриті для користування приватних наукових людей.

[...]

*Гаврилов
Черниш [...]*³

ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 12, арк. 40, 42. Оригінал. Машинопис.

¹ Гаврилов Микола Олександрович – завідувач справою постачання армії при Ставці Верховного головнокомандувача, товариш міністра харчових справ УНР (в уряді В. Голубовича) і Української Держави. Тут і далі в документах (№ 11–12) ініціали Гаврилова публікуються російською мовою.

² Косинський Володимир Андрійович (1866–1938) – державний політичний діяч, учений-економіст. Член Української Центральної Ради, кадет. 1918 р. – товариш міністра і міністр праці Української Держави. Один із засновників і перших академіків УАН (1918). З 1922 р. – в еміграції.

³ У документі 10 підписів.

№ 9

Наказ Армії Української Держави про призначення голови та членів Військово-історичної комісії зі збору й розробленню документів Великої війни по Південно-Західному та Румунському фронтах

27 вересня 1918 р.

Затверджую, 1-го жовтня 1918 року
Гетьман Усієї України Павло Скоропадський

Наказ
Армії Української Держави
Ч. 140
27-го вересня 1918 року
(по Генеральному штабу):

З наказу Ясновельможного пана гетьмана:

Призначається Генерального штабу Генеральний значковий Головин Головою Військово-історичної комісії по збору й розробленню документів Великої війни по Південно-Західному та Румунському фронтах.

Членами цієї комісії:

Генерального штабу Генеральний значковий Санників і військові старшини Ракитин і Махров.

Завідуючим Архівною частиною і діловодством названої комісії Генерального штабу Генеральний хорунжий Черемісінов і правителем діл – полковник Бендерський. Всі з 17 липня б. р.

Підписав: Військовий міністр
Генеральний бунчужний Рогоза

З оригіналом згідно:
Начальник Канцелярії Військового міністерства
Генеральний хорунжий Ковалевський

ЦДАВО України, ф. 1076, оп. 1, спр. 13, арк. 51. Типограф. прим.

№ 10

**Постанова ухвалена Радою Міністрів та затверджена гетьманом
П. Скоропадським про утворення в м. Одесі особливої комісії
для збирання та систематизації матеріалів військового значення,
що стосуються до війни 1914–1917 років**

28 вересня 1918 р.

Затверджую

Павло Скоропадський

28-го вересня 1918 року. Київ.

Посвідчив: За Державного секретаря Микола Могилянський.

Ухвалена Радою Міністрів постанова про утворення в м. Одесі Особливої комісії для збирання та систематизації матеріалів військового значіння, що торкаються до війни 1914–1917 років.

1. Утворити в м. Одесі Особливу комісію для збирання та систематизації матеріалів військового значіння, що торкаються до війни 1914–1917 років.

2. Докладені до цього штати Особливої комісії ухвалити та перевести їх в життя з 1-го червня 1918 року.

3. Строк чинности Особливої комісії обмежити 31 грудня 1920 року.

4. Асигнувати в розпорядження Військового міністра з коштів Державної скарбниці в рахунок сміти 1918 року тридцять тисяч вісімсот (30,800) карбованців на утримання особистого складу комісії та на канцелярські, господарські ті інші видатки, згідно з докладеними до цього штатами.

5. Після скінчення робіт комісії відповідні архіви повинні бути відкриті для користування приватних учених осіб.

Голова Ради Міністрів Ф. Лизогуб
Військовий міністр – Генеральний бунчужний Рогоза

**Штати Особливої комісії для збирання та систематизації матеріалів
військового значіння, що торкаються до війни 1914–1917 років**

Чергові №№	Назва посади	Кількість осіб	Річне утримання		Кляса посади	Увага
			Одному	Всім		
1	Голова Комісії отман корп[усу] Ген[ерального] штабу	1	12000	12000	–	1) Особист[ий] склад Комісії всі інші види утримання одержує згідно загальн[ого] статут[у] 2) Помешк[ання] паливо і світло для канцелярії відпуск[ається] розпорядж[енням] відповід[ної] місцевої влади
2	Члени Комісії: отамани бригади чи полковники Генеральн[ьного] штабу	3	9000	27000	–	
3	Нач[альник] канц[елярії]- курінний	1	7200	7200	–	
4	Урядовець	1	3000	3000	X	
5	Урядовець	1	2400	2400	XI	

Примітка: Щорічно асигнується на канцелярські, господарські та інші видатки Комісії 1,200 карбованців.

Голова Ради Міністрів Ф. Лизогуб
Військовий міністр – Генеральний бунчужний Рогоза

З оригіналом згідно:

В. о. Начальника кодифікаційного відділу
полковник Янушкевич

З копією згідно:

Начальник наказної частини
полковник Чикалін

ЦДАВО України, ф. 1074, оп. 2, спр. 11, арк. 48–48 зв. Завірена копія. Машинопис.

№ 11

**З журналу засідання Малої Ради Міністрів Української Держави
про Військово-історичну комісію по збиранню й обробці документів
Першої світової війни**

15 жовтня 1918 р.

Журнал
Малої Ради Міністрів
№ 69

Головував: Н. А. Гаврилов.

Присутні міністри: М. Ф. Базаревич, В. Е. Брунст, О. М. Карпинський, В. А. Кулябко-Корецький, Г. М. Курило, К. К. Миревич, В. К. Пуницький, В. В. Роз-

ов, П. П. Чубінський, С. В. Бородаєвський, Руденко, А. Г. Лігнау, А. А. Гадд¹,
В. А. Косінський.

Секретарювали: О. О. Татіщев, І. В. Толлі.

Засідання 15 жовтня 1918 р.

[...]

По військовому міністерству:

Слухали:

ІХ. Про військово-історичну комісію по збиранню й обробці документів Великої війни.

Постановили:

ІХ. Повернути законопроект до відомства для внесення його вдруге одночасно з проектом нових штатів комісії і для виключення із нього артикулів, що мають інструкційний характер.

[...]

Гаврилов
[...]²

ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 12, арк. 68, 70 зв. Оригінал. Машинопис.

¹ Ініціали в документі надруковано російською мовою. Правильно: Олександр Георгійович Лігнау, Олександр Оттович Гадд.

² У документі 12 підписів.

№ 12

З журналу засідання Малої Ради Міністрів Української Держави про затвердження штатів Військово-історичної комісії

6 грудня 1918 р.

Журнал
Малої Ради Міністрів
№ 83

Головував: Н. А. Гаврилов.

Присутні: М. Ф. Базаревич, С. В. Бородаєвський, Ген. Гернгросс¹, О. М. Карпинський, Г. М. Курило, Х. М. Ледідь-Юрчик², Н. А. Павловський, В. К. Пуницький, В. Т. Рафальський, С. Л. Франкфурт, І. Г. Черниш, Чирко, Е. І. Яковенко.

Закликані до засідання: Еро[ч]ин, Инж. Ердман, Кафталь, Костенецький, Шоевський.

Секретарь: А. А. Татіщев.

Засідання 6 грудня³ 1918 р.

[...]

По військовому міністерству:

Слухала:

XVIII. Про затвердження штатів Військово-історичної комісії.

Постановила:

XVIII. а) Проект штатів затвердити з тими змінами, що були зроблені Фінансовою нарадою та вважати дійсними з 1 вересня.

б) згодитись з представником відомства, що ця комісія може існувати незалежно від архівних відділів Генерального та Головного штабів.

[...]

Гаврилов

[...]⁴

ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 12, арк. 124, 125 зв., 127. Оригінал. Машинопис.

¹ Гернгросс Борис Володимироч (1878–1943) – генерал-майор. У грудні 1917 р. командував українізованою військовою частиною, з 1918 р. – у гетьманській армії.

² Так у документі. Правильно: Лебідь-Юрчик Харитон Михайлович (1877–1945) – вчений-економіст, співробітник Міністерства фінансів УНР. З 29 березня 1918 р. – в. о. товариша міністра фінансів УНР, Української Держави. Директор державної скарбниці. В 1920–1921 рр. – заступник міністра фінансів УНР.

³ Слово “грудня” вписано над закресленим простим олівцем “листопаду”.

⁴ У документі 11 підписів.

№ 13

Доповідна записка ВУКОПИСу в Колегію Наркомосвіти УСРР з приводу переміщення військових архівів, які зберігалися в м. Одесі

27 червня 1919 р.

Исх. № 1218

Копія

В Колегію НАРКОМПРОСа

Докладная записка ВУКОПИСа¹

По полученным ВУКОПИСом сведениям на днях НАРКОМВОЕН предлагает сделать распоряжение об отправке из Одессы, сосредоточенного там архивного матерьяла по истории войны 1914–1917 гг. в Москву, причем это распоряжение удалось лишь задержать, но не окончательно установит взгляд на невозможность проведения его в жизнь.

Принимая во внимание нынешнее состояние транспорта и условия переживаемого момента, не подлежит никакому сомнению, что приведение в исполнение подобного распоряжения приведет лишь к уничтожению ценнейшего архивного матерьяла, заключающего в себе опыт минувшей войны.

В виду этого и на основании декрета СОВНАРКОМа от 3-го апреля (“Известия” № 11-38) об охране художественных и исторических ценностей ВУКОПИС просит в срочном порядке просить НАРКОМВОЕН, чтобы перемещение военно-архивных матерьялов не происходило без предварительного сношения с Архивной секцией ВУКОПИСа, которая является органом НАРКОМПРОСа в отношении охраны и упорядочения архива на Украине, не исключая и военных.

Председатель ВУКОПИСа

Секретарь

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 683, арк. 12. Відпуск. Машинопис.

Опубліковано: Пам'ятки. – 1998. – Т. 1. – С. 90.

¹ ВУКОПИС – Всеукраїнський комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва.

№ 14

Лист Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії до Головного управління Генерального штабу щодо місця знаходження архівних матеріалів військових частин колишнього Румунського фронту

27 березня 1921 р.

м. Бухарест

Ч. 173

П. 2-му Генерал-квартирмейстерові
Г[оловного] у[правління] Г[енерального] ш[табу]

Маю за шану подати до відомості, що всі архівні матеріали військових частин бувшого роминського фронту звезені в м. Яшь (Ясси)¹.

Ще в 1919 р. найважливіші документи, книги і карти було зібрано ген. Новицьким (рос. добр.) і на грузовиках одправлено в Катеринодар. Доля цих документів невідома, імовірно вони залишилися у большевиків. Сам ген. Новицький, по чутках, проживає в Сербії.

Генерал поручник [підпис]

Секретар

Хорунжий [підпис]

*Резолюція*²: “Прохаю 1) [...] описи архівних матеріалів. 2) Без відома Укр[аїнського] Ген[ерального] штабу не [...] цих документів. 23/IV [підпис].”

ЦДАВО України, ф. 3179, оп. 1, спр. 7, арк. 4. Оригінал. Машинопис.

¹ Слово “(Ясси)” вписано синіми чорнилами.

² Резолюція написана простим олівцем.

³ Не прочитано три слова.

⁴ Не прочитано одне слово.

Публикация посвящена сохранению военных документов. В ней представлены документы с фондов Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины периода освободительных сражений о сборе и хранении документов Великой войны. Рассматривается историография проблемы и отдельные аспекты, повлиявшие на сохранность военных архивов.

Ключевые слова: сбор документов; архивы; Военно-историческая комиссия по сбору и обработке документов Великой войны Юго-Западного и Румынского фронтов; Первая мировая война; военно-исторические документы.

The article is dedicated to the preservation of military documents. There are given documents from the collections of the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine and of Government of Ukraine of the period of liberation struggle on the collection and storage of documents of the Great War. There is considered the historiography of the problem and some aspects that influenced the preservation of military archives.

Key words: the collecting of documents; the archives; the Military Historical Commission for the collection and processing of documents of the Great War of Southwestern and Romanian Fronts; The First World War; military and historical documents.